

LIVSFILOSOFIENS INDRE SELVMODSIGELSE

Svar til en kvasiapokalyptiker

Johannes Adamsen

Ved forsvaret af min afhandling deltog dr.phil. Ole Vind med et indlæg *ex auditorio*, hvis indhold er gengivet i udvidet form i foranstående artikel "Var Vilhelm Grønbech nietzscheaner?". Artiklen er ganske suggestiv, dvs. den virker ved en række retoriske figurer, som tjener til at skabe en illusion om indsigt hos læseren, en indsigt som netop ikke gives. Et eksempel er sætningerne om "hermeneutiske faldgruber", "hermeneutisk gæk" og "hermeneutisk ganske tynd is", hvorigennem det suggereres, at Ole Vind har en særlig præcis indsigt i Grønbechs univers, hvorimod jeg desværre ikke rigtigt har forstået det. Bortset fra disse virkemidler er hensigten klar: Grønbech har ret, og jeg tager fejl. Rettere: Jeg tager fejl, fordi Grønbech har ret. Ergo, jf. artiklens titel, Grønbech var ikke nietzscheaner. Som en konsekvens af sin konstatering kan Vind da også slutte med ønsket om en "bredere og mere omhyggelig læsning", det vil i al korthed sige, en læsning som giver Grønbech ret.

Ole Vind argumenterer på følgende måde: Jeg læser Nietzsche ind i Grønbech, således kan jeg bedre afvise ham, for Grønbech var nemlig ikke livsfilosof med udgangspunkt i "livet selv", det er nemlig bare noget, jeg misforstår. I virkeligheden ville Grønbech "det levende" og brugte - næsten! - ikke begrebet "livet selv". Krumtappen for min Grønbech-kritik skulle angiveligt være *Jesus Menneskesønnen* (1935), men den har jeg misforstået. Således: Jeg har ikke forstået Grønbechs hermeneutik, for "når Jesus forkynder livets ret, betyder det i Grønbechs forståelse menneskelivet i dets altid allerede af historie og kultur prægede, særegne skikkelser, ikke et førkulturelt, førmoralsk nietzscheansk livsbegreb". Hvor ved Ole Vind det fra? Fra en tekstnær analyse, som godt gør, at min tolkning er forkert? Nej. Ole Vind behøver nemlig ikke noget sådant, men besidder lykkeligt nok en privilegeret forståelse af Grønbechs intention. Når jeg med et svagt forbehold hævder, at Jesus-bogen udtrykker Grønbechs livssyn, så ved Ole Vind bedre: "Grønbech ville i bogen portrættere Jesus, ikke forkynde et livssyn, hvor åbenbart det end er, at Grønbech fandt Jesus så aktuel som nogensinde".

Andetsteds forkynder Ole Vind, at jeg direkte fejllæser Grønbech:

Adamsens læsning er imidlertid alt andet end sikker, og han falder flere gange i hermeneutiske faldgruber på kritiske steder. Eksempelvis misforstår han [s. 55 i min afhandling] Grønbechs udtryk "I virkeligheden ..." et sted, hvor Grønbech parafraserer jødernes opfattelse af Jesus (*Jesus Menneskesønnen*, s. 114) og tager udtrykket ligefremt som Grønbechs egen konklusion.

Stedet illustrerer på forbilledlig vis, hvor vanskelig Grønbech er at læse - i hvert fald for mig, som ikke har privilegeret adgang til Grønbechs mening, men må holde mig til teksten. Den lyder:

I virkeligheden var det en prædiken om at man skulde leve og lade alting skøtte sig selv. Hvor blev det egentlige af, når man hører nøje efter, hvor bliver Gud af? Jesus taler aldrig om Gud. Man får et chok, når man kommer til ham fra jødedommens skrifter, hvor der aldrig tales om andet, hvad så ordene end gælder i det ydre.

Jeg tror min tolkning holder stik. Fjerde og sidste sætning antager jeg sikkert, er Grønbechs egen mening. Indholdsmæssigt peger den tilbage til tredje sætning og kan ikke forstås uden. Derfor er de to første sætninger heller ikke en gengivelse af jødernes anskuelse. Grønbech var ikke en Peer Hultberg, som skifter perspektiv flere gange inden for samme sætning. Nok er Grønbech vanskelig at læse, men ikke umulig. Strengt taget *kan* min tolkning gå fejl af teksten. Men Ole Vind véd, den er forkert, for der er tale om en "hermeneutisk faldgrube", men hvor véd han det fra? Svaret blæser i vinden. Er det virkelig en faldgrube, er sagen jo klar, og det er vel ingen skam at falde i. Men hvornår er det blevet en videnskabelig dyd at narre læsere, som ikke besidder en esoterisk tolkningsnøgle? Måske skulle Ole Vind nedtone alle sine spottende begreber om Grønbechs "hermeneutik", ja, tilmed endda indrømme mig at mine stilistiske overvejelser over parafrasens natur (jf. s. 28f og 34) ikke er grebet ud af luften, men at parafrasen faktisk i tilfældet Grønbech tjener til at unddrage sig kritik qua sin aktualiserende tendens og sin implicite nedbrydning af historisk distance.

Når Ole Vind postulerer, at "Det er ikke rigtigt!", at Grønbechs Herder-tolkning fra 1922 i *Religiøse strømninger i det nittende århundrede* er overensstemmende med den store Herder-artikel i *Mystikere i Europa og Indien* fra 1934, så mangler enhver argumentation. Vinds knappe opremsning af *Religiøse strømningers* indhold ændrer intet.

I det hele taget ville det have været nemmere at tage Ole Vinds kritik alvorligt, hvis han havde læst min afhandling med samme "indlevelseshermeneutiske" suverænitets, som han altså har i forhold til Grønbech. Jeg skulle, med mine egne ord, have til hensigt at forsvare "den fædrene tro", en formulering Ole Vind finder har så tilpas naiv eller nedladende en klang, at den kan anvendes frit. Imidlertid er det ikke min, men Grønbechs afstandtagende betegnelse for at Herder ville fastholde kristendommen. Ganske vist citerer jeg det ikke med anførselstegn s. 150, hvorfra Vind har det. Men jeg citerer stedet to gange (s. 26 og 199); desuden troede jeg, at Vind kendte Grønbechs Herder-kritik så godt, at han kunne genkende den.¹

¹ Tilmed skulle Ole Vind kende Herders egne tekster ganske godt. Ikke desto mindre overtager han kritikløst og uden argumentation, hvad der sandelig er behov for, Grønbechs påstand, at der findes en "ortodoks" Herder og en "banebrydende" Herder. Den såkaldt ortodokse skulle angiveligt både ønske sig en ren, human fornuftsreligion og samtidig "fastholde kirkens dogmer, ja sågar bibelske mirakler". Påstanden har så mange modifikationer behov, at de i Ole Vinds skikkelse ikke kan kaldes dækkende, smlg. fx med afsnittet om Herders urkristendom i min afhandling (s. 95-100). Ydermere skriver Vind til sidst, at "Grønbechs kulturkritik til det sidste lå i forlængelse af det dybeste i Herders og af samme grund også kan kaldes 'solidarisk', blot på en ny tids betingelse". Dette postulat er ikke bare grundløst, men Ole Vind gider end ikke vise, hvor mine studier i Herders tekster skulle være utilstrækkelige. Er der så både en ortodoks, en banebrydende og en "dybeste" Herder? En sådan grønbechsk spaltning af Herder beror på en nietzscheansk kritik, som hævder at kunne dømme dét goldt, dødt eller forløjet, som andre finder både levende og livgivende.

Et andet punkt, som kun skyldes mangelfuld læsning i min afhandling, er påstanden om mit selvskabte paradoks. Jeg anfører i min tolkning af *Jesus Menneskesønnen*, at det er paradoksalt "At livet tvinger Jesus ind i offerdøden for at stadfæste sig selv, dvs. livet selv", men Vind mener, at det er ligetil, det er nemlig "et storslået billede på det selvfølgeligste og almindeligste af alt, livets stadige undergang og fornyelse i genfødsel". Dét kan man efter temperament kalde skræmmende eller smukt, men mit ærinde er et andet. Vind tolker Grønbechs påstand som et billede på noget generelt, dvs. på hele livet. Jeg spørger, hvorfra Grønbech ved, at Jesus tvinges ind i offerdøden om ikke fra netop de passionsberetninger, som i hvert fald ikke problemfrit kan tolkes som pålidelige Jesus-ord (jf. s. 54 med note 47). Vinds redningsforsøg er direkte en banalisering af Grønbech.

En sådan banalisering gør Vind sig også skyldig i ved at ville redde Grønbechs altomfattende kristendomskritik med følgende:

Når Adamsen i sin undersøgelse begrænser sig til de to poler: det kristendomskritiske og det kulturkritiske hos Grønbech, så springes der idehistorisk hen over halvandet årtusind: fra oldtiden til det moderne Europa. Derved opstår en sproglig flertydighed hvad angår betegnelser som "kristen" og "kristendom". Det er jo ikke oldkirken, men *den nye og originale vesteuropæiske kristendom*, som fødtes i middelalderen ("pilgrimsmyten" med Grønbechs ord), der efter at have gennemlevet renæssance og romantik måtte udkæmpe den åndelige kamp på liv og død, som Grønbech beskrev i *Religiøse strømninger i det nittende århundrede*.

Bortset fra at kristendomskritik og kulturkritik ikke er to poler, men ét og det samme - det er faktisk noget af det væsentligste i min afhandling - så er der intet flertydigt i brugen af ordene kristendom og kristen. Grønbech mente faktisk - hvad Ole Vind i splid med sig selv også skriver, endda flere gange - at den kristne kultur *tout court* var indsnævrende og livsødelæggende. En ganske vægtig del af min afhandling har til formål at vise, at allerede de fire bind om det gamle Grækenland, *Hellas* (1942-45), i kraft af den "hellenistiske livsstemning" forudgriber fremstillingen af kristendommen. Det er derfor ynkeligt, og Grønbech uværdigt, at ville forsvare ham ved at skelne mellem forskellige epoker i kristendommen.

Men lad os komme til sagens kerne. Er Grønbechs tænkning udtryk for livsfilosofi, er den påvirket af Nietzsche og er den holdbar. Vind mener, at Grønbechs tænkning ikke er livsfilosofi, den er væsensforskellig fra Nietzsches tænkning, og den er stadig gyldig.

Vind baserer sin kritik på en ganske selektiv Grønbech-læsning. Grønbech skulle angiveligt ikke ynde begrebet "livet selv" (hvor ved Vind det fra?), men snarere "det levende". Selv om Vind på ingen måde har påvist, kun hævdet, at *Jesus Menneskesønnen* ikke udtrykker Grønbechs eget livssyn, så kan man til sagens opklaring læse *Kampen for en ny sjæl* (dansk 1946). Sagen er nemlig, at "livet" og "det levende" faktisk

bruges synonymt.² Og "livet" tilskrives en særlig position, jf. udtryk som "livets sang" (*Kampen for en ny sjæl*, s. 96), "livets varme" (s. 99), og følgende citat: "Vi forstår ikke et ord af deres [naturfolkernes] tale, den er for os overtro, magi, dumhed, mangel på oplysning, vi har ikke anet at det der skjulte sig under deres ejendommelige former, netop var livets dyb, ærbødighed for livet, livets fylde" (s. 100). Og pointen er, som jeg har skrevet i min afhandling, at vi skal lade dette liv, dette skabende udgangspunkt leve igennem os og ikke kvæle det.

Når Vind spiller artiklen "Skikkelse og kraft" (*Frie Ord*, 1947, s. 203-214) ud imod mig, siger han intet, som jeg ikke allerede har skrevet. Mange steder, tydeligt opsummeret s. 199, siger jeg udtrykkeligt, at livet ifølge Grønbech er skabende, hvilket naturligvis vil sige skikkelsesdannende - hvad ellers? Summa: Grønbech har et begreb om "livet selv", og det kalder jeg livsfilosofi. Kan der føres tvist om det? Vinds påstand om, at min tese er "falsk" mangler stadig argumentation. Hvad værre er: For at få Grønbech vristet ud af en Nietzsche-påvirkning fortegnes Grønbech. Ole Vind skriver "at Grønbechs forståelse af "livet selv" er ganske modsat Nietzsches" - altså har Grønbech et begreb om livet selv! - og denne modsætning ses af just nævnte artikel og af Nietzsche-kritikken i *Frie Ord*, 1947. Grønbech kritiserer ganske rigtigt Nietzsche for ikke at kunne give sit nye overmenneske klare konturer, men ikke, som Vind skriver, at "overmennesket forblev ren idé, ren kraft". Kritikken går dels på, at Nietzsche kræver "forsagelse", dels på at overmennesket forbliver "lyrik". Ved at sammenstille Nietzsche-kritikken med løsrevne ord fra artiklen "Skikkelse og kraft" kan Vind suggerere en større afstand mellem Grønbechs forståelse af "livet selv" og Nietzsches, end der faktisk er.

Officiel bedømmer af min afhandling, lektor Erik Sand, forstod ikke, at jeg kunne godtgøre en Nietzsche-påvirkning hos Grønbech. Hvordan kunne jeg vide, det var Nietzsche og ikke bare noget, der lå i tiden? På samme måde peger Vind på ligheder i Nietzsches og Grønbechs forudsætninger: "antik kultur, luthersk kristendom, historisk-filologisk skoling og det 19. århundredes krav om en redelig åndsvidenskab". Men hvad med forskellene, fx Nietzsches tidlige Schopenhauer-læsning og Wagner-begejstring, modsat Grønbechs møde med Wilhelm Thomsen?

Sands spørgsmål, om det ikke kunne ligge i tiden, er væsentligt. At noget "ligger i tiden" er nemlig et udtryk for noget fælles, som oftest er svagt eller slet ikke artikuleret. Man kan sige, at noget ligger i tiden, hvis nogen ytrer meninger, som før var helt anderledes og ville være uforståelige eller ville have stødt på voldsom modstand, men nu mødes de nærmest med applaus - så har det "ligget i tiden". Men man vidste det ikke inden da, og i den forstand var de ikke-eksisterende, og de skabes først i kraft af artikulationen. Det kan meget vel være, at Nietzsche formulerede meninger, som "lå i tiden", men samtidig var han med til at skabe dem. Når Erik Sand spørger, om ikke Grønbechs livsfilosofi lå i tiden, er svaret selvfølgelig: jo - men fordi Nietzsche havde formuleret den. Men Nietzsche skærpede sin argumentation og hævdede følgelig stringent nogle

² Selv denne udskiftning af ord ville næppe bringe Grønbech længere fra Nietzsche, tværtimod. Nietzsche skriver: "Auf die ewige Lebendigkeit aber kommt es an: was ist am 'ewigen Leben' und überhaupt am Leben gelegen!" (*Menschliches, Allzumenschliches* II, KSA 2, s. 534).

konsekvenser af sin kritik, man ikke ville - og ikke vil - dele med ham, heller ikke Grønbech.

Vind går et skridt videre og hævder, at kulturen var brudt sammen før Nietzsche: "Grønbech betragtede derimod, som Schweitzer, Herder i historiens lys og vidste, at "den fædrene tro" var afgået ved døden som levende religion - og at det var sket længe før Nietzsche vandt berømmelse ved at hamre det ud i sine hårde aforismer." Hvorfra ved Ole Vind (og Grønbech), at kristendommen, og kulturen antager jeg, var død allerede på Herders tid? Hvilket kriterium lægges til grund? Fra Ole Vind får vi intet svar. Som ægte epigon kan han nøjes med at eftersige mesteren. Og Grønbechs kriterium har jeg fremstillet i min afhandling, for det drejer sig om - livet selv. Fordi Grønbech har førkulturel adgang til "livet selv", kan han så at sige stille sig udenfor og "objektivt" konstatere, at kristendommen er afgået ved døden. Og derfor kan Grønbech i det hele taget dømme mellem på den ene side sunde og levende kulturer/religioner/mennesker og på den anden side golde. Bemærk venligst den organisk-medicinske sprogbrug. Og hele denne synsmåde har han overtaget fra Nietzsche, har jeg argumenteret for. Det paradoksale er, at han tror at overbyde Nietzsche, medens han afsvækker ham.

Erik Sands spørgsmål, om ikke Grønbechs livsfilosofi har ligget i tiden, kan godt besvares. Skal man kunne sige noget om, hvad der ligger i tiden, må man gå til de steder, hvor det, som "ligger i tiden", er artikuleret, altså kulturens udtryk, kunst, musik, viden-skab og filosofi. Med de mange og særegne paralleller mellem Nietzsche og Grønbech, som jeg har påvist - NB! ingen har sagt, at disse påvisninger ikke findes - kunne jeg ønske mig, at mine kritikere havde nævnt bare ét sted, hvor noget lignende findes, og vel at mærke et sted, som ikke er påvirket af Nietzsche. Tankekonceptioner af livsfilosofisk art, fx Heidegger, Bergson, Dilthey, er enten meget forskellige og/eller Nietzsche-inspireret. Når jeg indledningsvist forsigtigt siger, at jeg ikke kan "bevise" en Nietzsche-påvirkning, kun gøre den plausibel, betyder det, at jeg faktisk mener, at have gjort en sådan påvirkning plausibel, men at man naturligvis strengt taget kan forestille sig en uafhængig og parallel tænkning. Hagen ved dette alternativ er selvsagt, at vi véd, at Grønbech har læst Nietzsche.

Sammenfattende må jeg gentage, og henvise til min afhandling, at Grønbechs værker udtrykker en variant af livsfilosofien, som er nært beslægtet med Nietzsche i en hel række væsentlige punkter, ikke detaljer som "minder" om Nietzsche, hvad Vind antyder, men punkter i selve arkitekturen, den underliggende, bærende struktur, som *kun* kendes fra Nietzsche. (Det har for øvrigt slået mig, at flere af mine opponenter selv i disse Nietzsche-tider er så forskrækkede eller bornerte, at enhver påvirkning af Grønbech skal manes i jorden. Hvis det betyder, at min skærpelse af ubønhørigheden i Nietzsches filosofi er taget ad notam, skal jeg ikke klage. Desuden: Vinds forsøg på pådutte Nietzsche en "livet selv"-opfattelse, som kommer til udtryk i nøgen kraft, er uoverensstemmende med teksterne, hvilket bl.a. ses i de mange tanker om perspektiv og maskepi).

Ole Vinds lettere overbærende påstand, at ikke kun kristendommen og Platon er spørgsmål på dagsordenen, som jeg har sagt, men også Buddha og islam, betyder vel, at vi må begynde helt forfra, så alle tankemodeller byder sig til. Igen synes jeg, Vind bana-

liserer Grønbech, der ville have kaldt den slags for “kultursvindel” og “krebsegang”. Mit udgangspunkt beror på en tilbagevisning af Nietzsche, der ikke kan gennemføre sit eget projekt; det lider under en uophævelig indre selvmodsigelse. Dermed er den position, hvorfra platonisme og kristendom er kritiseret, ikke længere holdbar, hvorfor *disses* fundamentalspørgsmål stadig står tilbage.

Ole Vinds position er i virkeligheden en svækket og lidt triviell udgave af en gammel kending, nemlig apokalyptikken. Kulturen og alt hidtidigt er udlevet, det hele skal skabes på ny. Og kun nogle få udvalgte har set sandheden. Dog er Vind på ét punkt modernistisk: Han vil ikke “bare” have en ny himmel og en ny jord, heller ikke et fornyet gudsforhold, men en ny Gud! - Men imod et så indlysende håbløst ønske kan allerede Rousseaus ord, i lettere omformning, gøres gældende. Den Gud vi selv skaber os i morgen, fjerner vi i overmorgen. Eller med Nietzsches ord, næsten: *Deus qualem Ole Vind creabit dei negatio.*

*Johannes Adamsen, lærer, ph.d.
Ry Højskole*